

A PÁRKAPCSOLATI INSTABILITÁST MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK²

A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, PROBLÉMAFELVETÉS

A párkapcsolatok sikeressége, illetve kudarca a családszociológia régi témája (Burgess 1939; Goode 1963; Parsons–Bales 1955), ugyanakkor az elmúlt néhány évtized – a családi életet is jelentősen érintő – demográfiai és szemléletbeli változásai miatt továbbra is aktuális a párkapcsolati instabilitás kérdésköre. Dolgozatomban a családbomlás hátterében álló tényezők szerepét vizsgálom, különös tekintettel a kapcsolat alternatíváira és a megszűnése ellen ható gátaakra, valamint a párkapcsolati konfliktusokra és azok kezelésére. Az elemzés során az instabilitást a kapcsolat felbontásához való viszonyban ragadtam meg, és egy országos kutatás adatainak másodelemzésére, valamint egy – a párkapcsolat mindkét tagjának megkérdezésére épülő – saját adatfelvételre támaszkodva vizsgáltam a párok jellemzőit és azok hatását a válási hajlandóságra. Elemzésem fókuszba helyezi az instabilitás nemi sajátosságainak vizsgálatát, másrészt a két kutatás alapján annak felmérése, hogy milyen párkapcsolati jellegzetességek mutatkoznak az alacsony társadalmi státuszúak körében.

Az értekezés *első fejezetében* egyrészt röviden bemutatom a párkapcsolati instabilitást befolyásoló demográfiai tendenciákat mint a házasságkötések és válások számának alakulását és az élettársi kapcsolatok elterjedését; másrészt a család, a párkapcsolati instabilitás és a konfliktus fogalmak definíciós és operacionalizálási nehézségeit tárgyalom. Kutatásomban munkadefiníciója szerint az olyan heteroszexuális párok életközösségét tekintetem családnak, akik legalább 6 hónapja együtt élnek, függetlenül attól, hogy élettársi vagy házastársi kapcsolatban élnek-e, illetve, hogy nevelnek-e gyermeket.

A házassági kapcsolatok minőségének és stabilitásának elméleti és módszertani kérdéseit tárgyalva Gödri (2001: 12) a stabilitást a következőképpen határozta meg: „*A házasság stabilitásának egyértelmű kritériuma a házasság élettartama és megszűnési módja, illetve a házaspárnak egy adott időpontban a házasságuk megőrzéséhez vagy felbontásához való viszonyulása, azaz az ún. válási hajlam megléte vagy hiánya.*” A témát fókuszba helyező kutatások is ezen két irány valamelyikét követik. Az egyik lehetőség, hogy a válást mint életeseeményt (illetve annak bekövetkezési valószínűségét) vizsgáljuk. Ezt a megközelítést kizárólag longitudinális vizsgálatoknál lehetséges használni, hiszen a kapcsolat korábbi jellemzőinek és az esemény későbbi (a kutatás következő adatfelvételek) bekövetkezésének összefüggése kerül elemzésre. A másik módja az instabilitás felmérésének, hogy a megkérdezettek hogyan viszonyulnak egy adott időpontban a kapcsolatuk megőrzéséhez/

---

1 Semmelweis Egyetem, Mentálhigiéné Intézet, <http://mental.semmelweis.hu/hu/pilinszki-attila>

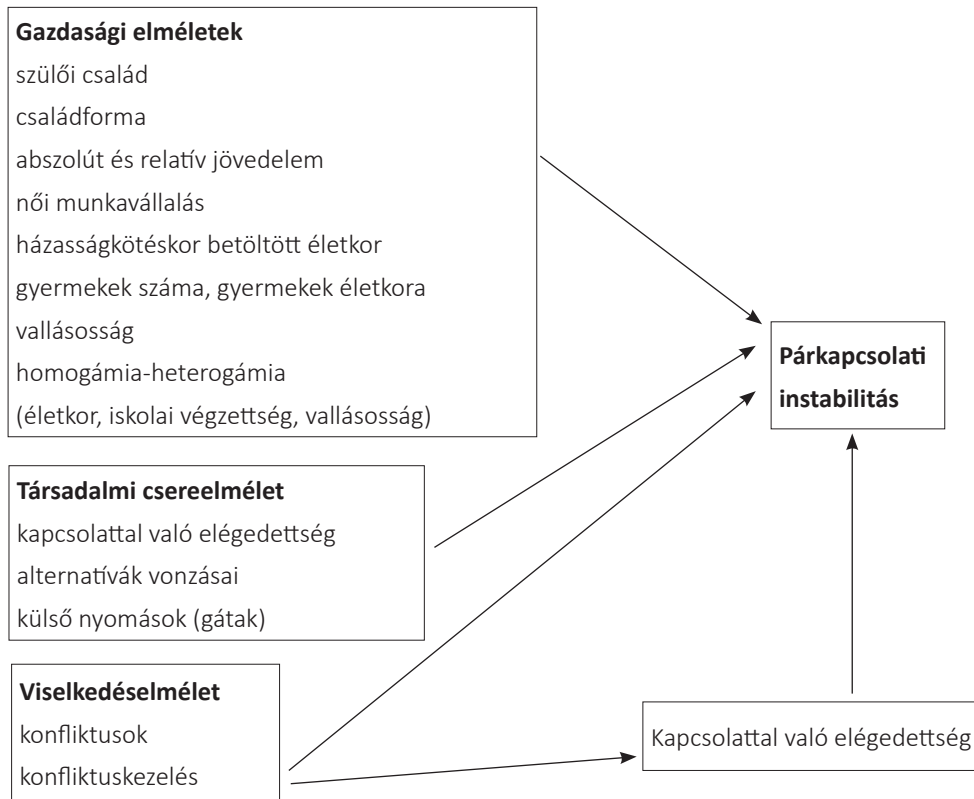
2 Doktori értekezés tézisei. Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, témavezető: Dr. Somlai Péter, Dr. Barcy Magdolna

felbontásához. Vizsgálatom során az instabilitást a felek válási hajlandóságaként (azaz, hogy a kérdéses időpontjában hogyan vélekedtek a kapcsolat felbontásáról) értelmeztem.

A konfliktusok és konfliktuskezelés témájának a kutatási kérdések közé való beemelésével a családszociológia és családpszichológia határán mozgok. A családi konfliktusok pszichológiai okaira egyrészt módszertani kötöttségek, másrészt kompetenciabeli hiányosságok miatt az elemzés szintjén nem tértem ki, viszont fontosnak tartottam ezek megemlítését. A családi konfliktusokkal kapcsolatban fontos két szűkítő tényezőt kiemelni. Egyrészt a konfliktusok rendkívül komplex rendszeréből vizsgálatomban csak a diádokra, a párkapcsolati nézeteltérésekre fókuszálok. Másrészt, bár a kutatás megközelítése tartalmaz lélektani elemeket, alapvetően a konfliktusok egzaktabb formáival foglalkozom.

A *második fejezetben* a dolgozat elméleti kereteként szolgáló teóriák, valamint a korábbi kutatási eredmények bemutatása következik. A párkapcsolati instabilitás kutatásához és magyarázatához több elméleti irányzat is hozzájárul. Az egyik sokat hivatkozott teória Gary S. Becker (1974; 1977) közgazdasági megközelítésű elmélete, mely különböző szociodemográfiai és szocioökonómiai változók mentén vizsgálja a házasság piacán való érvényesülést. A Parsons (1949) által leírt nemi szerepek specializálódása és differenciálódása Becker magyarázataiban is megjelenik, bár más elméleti keretben. A beckeri hagyományokra vagy azok megkérdőjelezésére számos kutatás is épült (Andersen–Hansen 2012; Foster 1993; Hannan 1982; Huber–Spitze 1980; Lehrer–Chen 2013; Pollak 2003; Westley 2012). Munkáiban a racionális döntések elméletének egy szélsőséges irányát képviseli, ezért jelentős a kritizálók tábora is, azonban a családi instabilitással kapcsolatos munkáit (legalább viszonyítási pontként) mindenképpen szükséges figyelembe venni. A következő, sokat használt elméleti megközelítés a szociálpszichológia területéről importált társadalmi csereelmélet, melyet a családi stabilitásra Lewis és Spanier (1979) alkalmaztak. Az elmélet szerint a párkapcsolattal való elégettségen kívül a kapcsolat lehetséges alternatívái és a különválást akadályozó gátak is hozzájárulnak az instabilitás alakulásához. A megközelítés alapján felállított családtipológia alapján jól megkülönböztethetőek a stabil, de rossz minőségű kapcsolatok is. A párkapcsolati instabilitás pszichológiai megközelítései közé tartozik Gottmann (1993) elmélete, ami a felek közötti interakciókra, a konfliktusokra és a konfliktuskezelés sajátosságaira helyezi a hangsúlyokat. A párkapcsolati konfliktusokra és konfliktuskezelésre vonatkozó kutatások többnyire nem követik a gottmani vizsgálatok laboratóriumi módszertanát, azonban bizonyos fokig viszonyítási pontként jelenik meg (Conger et al. 1990; Kurdek 1995; Wagner–Weiss 2007).

1. ábra. Az elemzésben vizsgált összefüggések

MÓDSZERTAN

A hipotéziseket két kérdőíves kutatásból származó adatbázis alapján vizsgálom: az egyik egy 2008-as országos reprezentatív adatfelvétel másodelemzése, a másik pedig egy 2012-ben lebonyolított kérdőíves kutatás. Az országos kutatás adatainak másodelemzése mellett fontosnak tartottam a kérdéskör felmérését egy kisebb, célzott mintán is. Ennek egyik oka az volt, hogy a család jellemzőit, működését vizsgálva fontosnak tartottam, hogy a párkapcsolat mindkét tagját megkérdezve a felek egymásra hatásáról is legyenek információim. A másik oka, hogy az *Életünk Fordulópontjai* kutatás során használt széleskörű kérdőív az általam vizsgált témakörök némelyikéről (társadalmi csereelmélet; konfliktusok és konfliktuskezelés) nem, vagy csak kevésbé árnyalt képet tud adni.

A két minta alapvetően eltér egymástól a társadalmi státuszt jelző változók mentén (1. táblázat). Az iskolai végzettség tekintetében láthatjuk, hogy az országos mintában a nőknél az érettségi, a férfiaknál pedig a szakmunkás a leggyakoribb végzettség, míg a családsegítő mintában a módusz mindkét nemnél a legfeljebb általános iskolát végzettek kategóriája. A szakmunkások között 10% különbség mutatkozik, azonban az országos mintában a férfiaknál és a nőknél is közel kétszer annyian érettségiztek, mint a családsegítő megkérdezettek között, a felsőfokú végzettséget szeretteknek pedig még nagyobb a különbség. Ez a különbség a munkaerő-piaci státuszban is jelentkezik: az országos mintában közel kétszeres a dolgozó nők aránya, és a férfiaknál is 22 százalékpontnyi eltérést tapasztalunk. Az iskolai végzettség és foglalkoztatási arányok eltéréseiből fakadóan jelentős jövedelmi különbségek figyelhetők meg a két minta között (még annak ellenére is, hogy az adatfelvételek között négy év telt el). A partnerkapcsolat típusát tekintve az országos minta több mint 80%-a házasságban él,

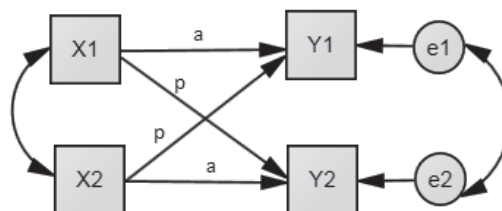
ezzel szemben a családsegítő szolgálatok ügyfelei körében elterjedtebb az élettársi kapcsolat (a házások aránya 57%). Eltérés mutatkozik abban is, hogy van-e gyermek a háztartásban: a családsegítő szolgálatok igénybevevői körében kevesebben vannak, akik nem nevelnek gyermeket, és az átlagos gyermekszám is magasabb náluk (CSSK: 1,77 gyermek; ÉF3: 1,18 gyermek).

1. táblázat. A vizsgált minták főbb szociodemográfiai jellemzői

	Életünk fordulópontjai 2008				CSSK 2012			
	Nők N=2718		Férfiak N=3330		Nők N=175		Férfiak	
Iskolai végzettség (%)								
általános iskola	17,4		13,1		52,8		41	
szakmunkás	21		42,3		16,9		32,4	
érettségi	37,6		27,2		22,7		17,4	
felsőfokú	24		17,4		7,6		9,2	
Foglalkoztatott (%)	63,2		79,7		31,8		58	
Partnerkapcsolat típusa – házasság (%)	82,8		81,1		57			
Van-e a háztartásban gyermek? (%)	65,9		66,6		76			
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Életkor	44	12	45,5	12	39,7	10,5	43,2	11,1
Mióta élnek együtt?	20,5	13	19,2	12,5	14,4	10,2	14,4	10,2
Jövedelem (ezer Ft)	76,5	48,4	102,7	67,9	55,4	45	75,2	68,2

A diádikus adatok elemzésénél az Actor-Partner Interdependence Model-t (Kenny 1996) használtam. A modell részletesebb leírását nyújtja Kenny diádkutatásokról szóló kézikönyve (Kenny–Kashy–Cook 2006), valamint a dolgozat függelékében található, *A diádkutatások módszertanáról* című fejezet rövid segítséget ad a modell alkalmazásához és a dolgozatban használt fogalmak értelmezéséhez. Az *Actor-Partner Interdependence Model* (APIM) a diádikus kapcsolatok modellje, ami két válaszadó kapcsolatának konceptuális megközelítését a megfelelő statisztikai eszközökkel teszteli és értékeli. A 2. ábrán látható a modell vázlatja, mely négy változót tartalmaz: két függő vagy kimeneti változót (Y1 – a nő kapcsolati instabilitása és Y2 – a férfi kapcsolati instabilitása), és két független vagy prediktor változót (X1 – a nő kapcsolattal való elégedettsége és X2 – a férfival való elégedettsége).

2. ábra. Actor-Partner Interdependence Model (APIM)

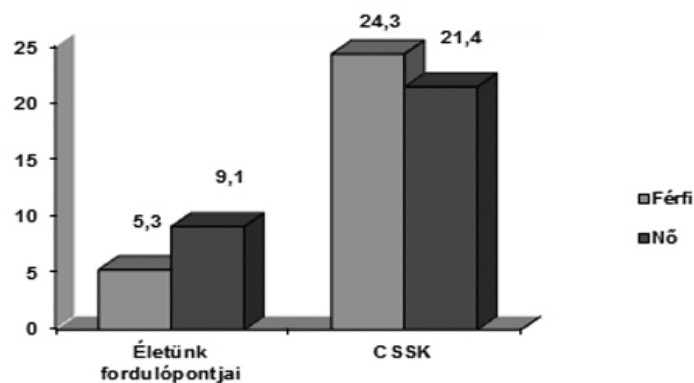

A modell két központi eleme az aktor hatás és a partner hatás. Az aktor hatás azt mutatja meg, hogy a megkérdezett személy munkamegosztás-percepciója hogyan hat a saját kapcsolati instabilitására. Az ábrán az aktor hatást ábrázolják a vízszintes nyilak (a). A partner hatás méri, hogy mennyire befolyásolja a személy érzelmét/viselkedését a partner. Az ábrán a partner hatást az átlós nyilak ábrázolják (p).

EREDMÉNYEK

A 4. ábrán láthatjuk, hogy jelentős különbség mutatkozik a vizsgált minták között az instabilitás mértékében is. A családsegítő mintában többszörös azoknak az aránya, akiknél az elmúlt egy év során felmerült a válás gondolata (a férfiaknál közel ötszörös, a nőknél több mint kétszeres).

3. ábra. A válás/különválás felmerülésének aránya (%)

NÉF = 5388; NCSSK=175

Az instabilitásban mutatkozó különbségek felvetik azt a kérdést is, hogy ennek háttérében milyen tényezők húzódnak meg. A különbség oka elsődlegesen az lehet, hogy a kliensek többsége valamilyen életvezetési problémával kereste fel a szolgálatokat. Kérdés azonban, hogy a társadalmi státusz mutatói (iskolai végzettség, foglalkoztatottság, jövedelem), a családi egyéb jellemzői (párkapcsolat típusa, van-e gyermek a családban) vagy egyéb változók milyen mértékben járulnak hozzá a két minta instabilitása közötti különbség magyarázatához.

A párkapcsolati stabilitásra vonatkozó elméletek és a korábbi kutatási tapasztalatok alapján a következő feltevések alapján vizsgáltam az instabilitást meghatározó tényezőket. Az egyes hipotézisek után közvetlenül közlöm a talált eredményeket és megállapításaimat.

H1. Szociodemográfiai változók

H1.1 Szülői háttér:

A szülők családi állapota – nem éltek együtt, illetve élettársként éltek együtt – a megkérdezett születésekor növeli a párkapcsolat instabilitását.

A szülői háttérre vonatkozó hipotézisem részben igazolódott, hiszen a nőknél a várákozásnak megfelelő hatást találtam (mind a különélő, mind az élettársként együtt élő szülők gyermekeinél nagyobb mértékű instabilitás figyelhető meg), azonban a férfiaknál épp ellentétesen befolyásolja a szülők családi állapota a válási hajlandóságot. Sőt, nem csak az aktor, hanem a partner hatás is eszerint alakul: ha a férfi szülei élettársként

éltek együtt, az csökkenti mindkét fél instabilitását. Az élettársi kapcsolatban élő nőknél destabilizáló tényező, ha a szülők nem voltak házасok, a férfiak viszont mintha pozitív példaként élnék meg.

A szülői családnak a megkérdézett 18 éves kora előtti felbomlása növeli a válási hajlandóságot.

A férfiaknál nem volt összefüggés, a nőknél pedig a hatás iránya függ a család felbomlásának módjától: magasabb az instabilitás azoknál, akiknek szülei elváltak, azonban azoknál, akiknek valamelyik szülője elhunyt, csökken a válási hajlandóság.

H1.2 Párkapcsolat típusa:

A házasságban élő pároknál a házasság előtti együttélés növeli a párkapcsolat instabilitását. A hatás várhatóan erősebb, ha a házasságkötés előtt gyermek született.

A férfiaknál nem befolyásolja az instabilitást a házasság előtti együttélés, a nőknél azonban a várakozásokkal és a korábbi eredményekkel (Bumpass–Martin–Sweet 1991; Földházi 2009; Teachman–Polonko 1990) szemben csökken a válási hajlandóság.

Az élettársi kapcsolatban élőknel magasabb a válási hajlandóság, mint a házastársaknál.

A párkapcsolati forma kapcsán láthatjuk, hogy a családsegítő mintán jóval magasabb az élettársi kapcsolatban élők aránya. Adná magát a magyarázat, hogy a magasabb instabilitás mögött ez állhat, azonban míg az országos mintán erős összefüggést látunk a párkapcsolati forma és az instabilitás között, a családsegítő klienseinél csak a férfiaknál mutatkozik és ott is gyengébb.

H1.3 Gyermek:

A gyermekkel rendelkező pároknál alacsonyabb instabilitást figyelhetünk meg, mint a gyermektelen kapcsolatokban.

Egyik kutatás adatain sem mutatkozott szignifikáns összefüggés a gyermekek jelenléte és a válási hajlandóság között.

A legfiatalabb gyermek életkorával változik a válási hajlandóság is, azonban ez nem lineáris: az iskolás kor alatti és a nagykorú gyermek hozzájárul a kapcsolat stabilitásához, ha a legfiatalabb gyermek 7–18 év közötti, akkor nő a szülők válási kockázata.

A legfiatalabb gyermek életkora tekintetében a korábbi vizsgálatokkal ellentétes eredmény mutatkozik. Az országos mintán nem mutatkozott összefüggés, míg a családsegítő mintában a 6 évesnél fiatalabb gyermekes szülőknél a legmagasabb az instabilitás értéke. A vizsgált adatok szerint nem csak eltűnt a korábbi összefüggés, de részben meg is fordult: a 11 év feletti gyermekek szülei nagyobb stabilitásról számolnak be. A gyermekek családösszetartó erejének gyengülésére utalnak a válással kapcsolatos attitűdökre vonatkozó eredmények is. 2008-ban a megkérdézett nők háromnegyede egyetértett a boldogtalan házasságok felbontásával, a meglévő gyermek ellenére (S. Molnár 2010).

A korábbi kapcsolatból származó gyermekek jelenléte a háztartásban növeli a felek instabilitását.

Az újránházasodott, illetve újabb párkapcsolatba lépő személyek gyakran nevelnek a korábbi együttélés-

ből származó gyermekek. A gyakorisági eloszlások alapján elmondhatjuk, hogy a családsegítő kliensei között magasabb a mozaikcsaládok aránya (19,5%, míg az országos mintában csak 7,6%), ahol a családban olyan gyermek (is) nevelkedik, aki a felek korábbi párkapcsolatából származik. Az adatok (mind a családsegítő, mind az országos minta) alapján azonban ez a tényező nem befolyásolja a felek instabilitását.

H1.4 Szocioökonómiai státusz:

A női munkavállalásra vonatkozó versengő hipotéziseket (függetlenség, partnerség, egyenlő függés, szerep-együttműködés) teszteltem, hogy melyik érvényesül leginkább a vizsgált célcsoportoknál. Az alacsony társadalmi státuszú csoportoknál a gazdasági nyomás csökkenése miatt várhatóan a partnerség hipotézis igazolódik.

A szocioökonómiai státuszra vonatkozó hipotézisekkel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy más feltevést támogatnak az országos minta és más a családsegítő minta adatai. Az Életünk Fordulópontjai vizsgálat adatai a függetlenség hipotézist igazolják leginkább, azonban az összefüggés nem túl erős. A családsegítő szolgálatok klienseinél viszont az egyenlő függőség hipotézise érvényesült a legjobban. Az alacsony társadalmi státuszú csoportoknál a kapcsolat felbontásának akadálya lehet az anyagi források hiánya. Egy esetleges kapcsolatbomlásnál mind a két félnek meg kell oldani a lakhatását, a külön háztartás vezetését. A különválást nehezítő gáttakat vizsgálva láthattuk, hogy a férfiak 25, a nők 40 százaléka szerint az anyagi források hiánya jelentősen megnehezíti a kapcsolat felbontását. A hipotézis szerint egyrészt a gazdasági függés, másrészt a másik iránti kötelezettség jelenik meg visszatartó erőként (Nock 1995, 2001). Abban az esetben, amikor a nő többet keres, a férfi kerülhet függő helyzetbe. Ezért a nők stabilitása mögött ebben a helyzetben nem annyira a függés, mint a kötelezettség jelenik meg motivációként.

Az iskolai végzettség eltérően hat a férfi és a nő instabilitására: a nőknél a magasabb iskolai végzettség növeli a válási hajlandóságot, a férfiaknál csökkenti azt.

Az iskolai végzettség tekintetében a korábbi hazai kutatások (Bukodi–Róbert 2003; Földházi 2009) ellentmondásos eredményre jutottak. Bukodiék elemzéséhez hasonlóan a vizsgált adatok nem mutatnak összefüggést.

H1.5 Vallásosság:

A vallásosság mutatói (felekezethez tartozás, vallási önbesorolás, vallásos részvétel) kapcsolatban állnak a párkapcsolati instabilitással: a vallásos pároknál alacsonyabb a válási hajlandóság.

A vallásosságra vonatkozó kérdéseket vizsgálva a diádikus dizájnnak köszönhetően részletes kép rajzolódik ki a vallásosság és az instabilitás kapcsolatáról.

Az adatok értelmezésénél mindenképp figyelembe kell venni, hogy a vizsgált minta vallásosság szempontjából (is) jelentősen eltér az átlagtól. A legszembetűnőbb ez a különbség a vallásos gyakorlatnál (illetve annak egyik összetevőjénél, a templomlátogatás gyakoriságánál) adódik.

Alapvető mintázatként fogalmazható meg, hogy a férfiak vallásossága a hipotézisnek megfelelően csök-

kenti a válási hajlandóságot (a partnernél is), azonban a nők vallásossága épp ellenkezőleg hat (a partnernél is). Tomka különböző – főként amerikai – kutatási anyagokra hivatkozva megállapítja, hogy a vallásosság különböző típusaira egyaránt érvényes az erőteljesebb affinitás a közösségalkotásra, a közösségi részvételre, a szociabilitás egyéb formáira, ezen belül a családiasságra (Tomka 1986). A férfiaknál érvényesülni látszik ez, azonban a nőknél inkább felszabadítólag hat, és magasabb válási hajlandóságot mutatnak (különösen a protestáns felekezetekhez tartozóknál).

H1.6 Heterogámia-homogámia:

A felek különböző jellemzői (iskolai végzettség, életkor, vallásosság) közötti jelentős eltérés növeli a válási hajlandóságot.

A felek közötti különbségekre irányuló hipotézist nem igazolják az adatok. Az országos mintán egyik heterogámia-mutató sem befolyásolja a stabilitást, a családsegítő szolgálatok kliensei körében pedig a férfiaknál figyelhető meg egy gyenge hatás: a felekezeti különbség növeli a válási hajlandóságot.

H2. A társadalmi csereelmélet

H2.1 A párkapcsolati minőség növekedésével csökken az instabilitás szintje. A minőség meghatározó szerepe jelentősebb a 30 év alattiaknál, mint az idősebb korcsoportokban.

A társadalmi csereelméletre vonatkozóan először azt vizsgáltam, hogy a párkapcsolat minőségének mutatói hogyan befolyásolják az instabilitást. Az elméletből kiindulva a hipotézisben megfogalmazott irány (az elégedettség csökken az instabilitás) evidenciának tekinthető. Az érdekesebb kérdések akörül adódnak, hogy milyen esetekben befolyásolja az elégedettség erősebben az instabilitást, illetve miből adódhat, hogy bizonyos alcsoportoknál nem szignifikáns az összefüggés. Az alcsoportok szerinti összehasonlítás alapján is elmondhatjuk, hogy a nők érzékenyebbek a partnerük elégedettségére – a férfiaknál jellemzően a partnerhatás nem szignifikáns. Különösen érdekes mintázatot láthatunk az élettársi kapcsolatban élőkénél, ahol a férfiaknál csak az aktor hatás szignifikáns (ahogy házasság esetén mindkét nemnél), a nőknél azonban csak a partner hatás jelenik meg. Ez alapvetően arra utal, hogy az élettársi kapcsolatban élő nők alkalmazkodó attitűddel vannak jelen a kapcsolatban, de legalábbis nem növekszik az instabilitás az alacsony elégedettség mellett sem.

A Házassági Összehasonlító Szint Index (Sabatelli 1984) itemeit elemezve sokatmondó képet adtak a kapcsolatokról a felek közötti különbségek – azaz, hogy az elégedettség mely aspektusaiban mutatkozik a legnagyobb eltérés. A nők inkább az intimitással kapcsolatos állításokkal elégedetlenebbek, a férfiak pedig a társas dimenzióra (barátok, féltékenység) vonatkozó itemekben mutattak társuknál alacsonyabb elégedettséget. A faktorelemzés alapján elkülönített két elégedettség-dimenzióban (külső kapcsolatok, egymással való kapcsolat) is ez tükröződik. A kapcsolattal való elégedettség általános kérdésének vizsgálatakor a férfiaknál erősebb aktor hatást láthattunk. Az elégedettség egymással való kapcsolatra vonatkozó (az intimitásra vonatkozó állításokat tartalmazó) faktora a nők instabilitását nagyobb mértékben befolyásolta. Az elégedettség külső kapcsolatok összetevője viszont a férfiaknál meghatározta a saját és a partnerük válási hajlandóságát is, miközben a nők pontszáma nem mutatott szignifikáns hatást. Fontos tehát, hogy amikor párkapcsolati elégettségről beszélünk, figyelembe vegyük, hogy annak más összetevői jelentősek a férfiaknál és nőknél, és ezen dimenziók fontossá-

ga eltérő lehet életkoronként, a párkapcsolat formája szerint is. Az élettársi kapcsolatban élők sajátosságának magyarázatához is hozzájárul az elégedettség két dimenziója szerinti vizsgálat, hiszen láthatjuk, hogy a nők instabilitását kizárólag a partnerük elégedettsége, pontosabban a külső kapcsolatokra vonatkozó elégedettsége befolyásolja.

Az elégedettség életkor szerinti hatására vonatkozó feltevésemet is a két faktor figyelembevételével érdemes vizsgálni. Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy a 30 év alattiaknál erősebb az elégedettség hatása az instabilitásra, hiszen az egymással való kapcsolat összetevőt vizsgálva egyrészt azt láttuk, hogy a férfiaknál 30 év alatt és a 46 év felett nő meg ennek jelentősége, másrészt a nőknél csak a legfiatalabb korcsoportban nem volt szignifikáns hatás. Az adatok inkább arra mutattak, hogy az idősebb korosztályban nő meg ennek az elégedettség-összetevőnek a szerepe. A külső kapcsolatok dimenziójánál a férfiaknál nem tapasztaltunk szignifikáns hatást a legfiatalabb korcsoportban, míg a nőknél csak a 30 év alattiaknál befolyásolja ez a faktor a saját instabilitást. Elmondható tehát, hogy a nőknél a külső kapcsolatokra vonatkozó elégedettség a legfiatalabb, míg a férfiaknál a középső korosztályban meghatározó.

H2.2 A kapcsolat alternatíváinak (a felek által észlelt/megélt) vonzósága növeli a válás kockázatát.

H2.3 A gátak visszatartó erőként jelennek meg, így csökkentik a kapcsolatok instabilitását. Várhatóan a gyermekek iránti felelősség, a vallás és az anyagi nehézségek jelennek meg a kapcsolat megszakításának legerősebb akadályaként.

A 30 év feletti pároknál a házasság-specifikus tőke (pl.: közös vagyon, közös gyermek) akkumulációja miatt nagyobb szerepet játszanak a gátak, mint a fiatalabb pároknál.

A társadalmi csereelmélet alapján megfogalmazott hipotézisekről általánosságban elmondható, hogy az alternatívák alapvetően az elmélet szerint alakulnak és növelik az instabilitást, a gátak viszont kevésbé jelentősek, sőt ellentmondóak.

A gátaknál látható kétirányú kapcsolat nem igazolja a csereelméletet. Az eredmények egyik fontos tanulsága, hogy eltűntek a gátak, akár a szubjektív (az egyedülléttől való félelem és a vallásos hit hatása szignifikáns, de csak a férfiaknál), akár az objektív (gyermekek jelenléte) tényezőket nézzük. Továbbá az anyagi nehézségek gátként való érzékelése nemhogy csökkenti az instabilitást, hanem növeli azt. Elképzelhető, hogy ennek hátterében az van, hogy az anyagi nehézségeket elsősorban akkor élik meg akadályként, ha csak az anyagi problémák miatt maradnak együtt.

H3. A párkapcsolati konfliktusok, konfliktuskezelés

A családi konfliktusokra vonatkozóan feltett nyitott kérdés (5. ábra) alapvető tanulsága, hogy a családsegítő szolgálatok klienseinél egy meglehetősen agresszív asszociációs tér rajzolódik ki, ami különösen fontos annak fényében, hogy segítők képzettségei ettől jelentősen eltérnek.

4. ábra. Asszociációk a családi konfliktus kifejezésre (CSSK, 2012)

A konfliktusok és konfliktuskezelés témakörében az elemzés fő fókuszja a mediáció³ kérdése volt a családi konfliktus – párkapcsolati elégedettség – instabilitás háromszögében. A konfliktus gyakorisága, a különböző vitatémák és a konfliktuskezelési stratégiák a felek instabilitására kifejtett közvetlen és közvetett hatását minden változó esetén három modell (null-mediáció, teljes mediáció és parciális mediáció) elemzésével vizsgáltam.

H3.1 A konfliktusok gyakoriságának növekedésével várhatóan csökken a stabilitás, bár sokan felhívják a figyelmet arra, hogy alapvetően nem a konfliktusok, hanem azok destruktív kezelése gyengíti a kapcsolatot.

A konfliktusok gyakoriságára vonatkozó feltevésem igazolódott. Az instabilitás növekedéséhez pedig a közvetlen és a közvetett hatás is hozzájárult, szemben Wagner és Weiss (2007) eredményeivel, akik nem találtak direkt hatást. A férfiaknál és a nőknél a direkt és indirekt hatás közel egyforma erősségű volt.

H3.2 A különböző konfliktusforrások különbözőképpen befolyásolhatják a stabilitást. Feltételezésem szerint a mindennapi életvitellel kapcsolatos viták (házimunka, anyagiak, gyermeknevelés) gyengébb hatást gyakorolnak az instabilitásra, mint a valamilyen speciális élethelyzettel kapcsolatos viták (alkoholfogyasztás, féltékenység). A korábbi kutatási eredmények alapján azt várhatjuk, hogy inkább a férfiak instabilitását befolyásolják az alkoholfogyasztás körüli viták.

³ A mediáció kifejezést itt statisztikai értelemben használom: egy oksági kapcsolatot hogyan befolyásol egy közbejövő (mediátor) változó.

A vitatémákra vonatkozó hipotézisem pontosításra szorul. Közvetlen hatása mindkét nemnél csak a féltékenység körüli vitáknak volt, de ezen kívül a férfiaknál az anyagiakkal, a szülőkkel és a közös célokkal kapcsolatos vitáknál láthatunk direkt hatást. A válóokok között gyakran szerepel a másik fél alkoholfogyasztása és a hűtlenség (Kovács 2012), amivel összecseng, hogy a teljes hatást figyelembe véve a nőknél ez a két téma emelkedik ki leginkább. Ezek közül a féltékenység a kapcsolat alapjait érinti, hiszen az egyik fél a partnere elkötelezettségét kérdőjelezi meg. Az alkoholfogyasztás körüli viták feltehetően olyan családokban válnak gyakoribbá, ahol egyfajta kóros alkoholfogyasztás merül fel, ami már problémát okoz a környezetének. Az alkohol családi életre gyakorolt destruktív szerepének alátámasztására számos kutatási és terápiás adat áll rendelkezésünkre (Rice et al. 1995; Slesnick–Prestopnik 2009).

Az anyagi viták a férfiak stabilitását befolyásolják közvetlenül, s a közvetett hatásnál az elégedettséget nagyobb mértékben befolyásolja, mint a nőknél. Az anyagiakon való vitatkozás két fő területre osztható: a jövedelem megszerzése (ki és mennyivel járul hozzá a családi kasszához) és a jövedelem elköltése (pénzkezelés, aránytalanságok a költségekben, a nagyobb kiadásokkal kapcsolatos döntések meghozatala). Ha a modellbe beépítjük az egymáshoz viszonyított jövedelem nagyságát, ugyanezt a kapcsolatot láthatjuk: függetlenül, hogy a nő vagy a férfi keres többet, az anyagiak körüli vitatkozás a férfiak stabilitását befolyásolja inkább. Ez alapján azt feltételezem, hogy elsősorban nem a pénzszerzés, hanem annak elköltése tematizálja az anyagiakkal kapcsolatos vitákat. A hatás alaposabb megértése részletesebb kérdést, akár más kutatási módszert igényel.

A vitatémák mindennapi életvitel-speciális élethelyzet csoportosítását alkalmazva láthatjuk, hogy a speciális élethelyzetre vonatkozó témák inkább a nők stabilitását határozzák meg, míg a másik csoport a férfiak válási hajlandóságát növeli.

H3.3 A konfliktuskezelés módja tekintetében a korábbi kutatásokkal egybehangzóan azt feltételezem, hogy a kompromisszumos-együtműködő konfliktuskezelési stílus elősegíti a stabilitás növekedését, míg a versengő és elkerülő stílus gyengíti a kapcsolatot.

A párok konfliktuskezelési stílus-kombinációi tekintetében azt várom, hogy ha bármelyik félnél domináns stílusként jelenik meg az együtműködés, az emeli a kapcsolat stabilitását; míg a versengő stílus dominánsként való megjelenése csökkenti azt.

A konfliktuskezeléssel kapcsolatban a korábbi kutatások alapján felállított hipotézisem csak részben igazolódott. Az alkalmazkodó, a kompromisszumkereső és az együtműködő stílusnál a közvetett hatások esetén párorientált modelltől beszélhetünk, azaz mind az aktor, mind a partner hatás szignifikáns. A felek stabilitását befolyásolja a saját és a partner konfliktuskezelési stílusa is. Az első két stílusnál a férfiak konfliktuskezelésének nagyobb hatása van a kapcsolat stabilitására, ugyanis a nőknél az alkalmazkodó és kompromisszumkereső stílusok esetén a partner hatások erősebbek, mint az aktor hatások. Az együtműködő stílusnál azonban csak a nőknél tapasztalunk közvetlen hatást a stabilitására és a teljes hatás is erősebb náluk valamennyivel.

Az eredmények más képet adnak, ha nem csupán az egyes pontszámok mozgását vizsgáljuk, hanem a konfliktuskezelési profilt vagy annak egy jelentősebb momentumát (pl. a személy domináns stílusa). Ebben az esetben az elkerülő és versengő stílusok emelik a válási hajlandóságot, míg az együtműködő stílus csökkenti.

Mindhárom (az instabilitásra szignifikáns hatást kifejtő) stílus a férfiaknál jelez erősebb kapcsolatot a válási hajlandósággal. Ez az eredmény arra utal, hogy kizárólag a nők konfliktuskezelési készségeinek fejlesztése nem megfelelő út a kapcsolat stabilizálásához. Bár a konfliktuskezelési stílusra vonatkozó különböző mérőeszközök alkotói hangsúlyozzák, hogy nincs jó és rossz konfliktuskezelési stílus, az adott stílus alkalmassága az adott szituációtól függ (Rahim 1983; Thomas 1974). Eredményeim egybecsengenek a korábbi kutatások tapasztalataival, miszerint a családi konfliktusok terepén azok a stílusok „teljesítenek jól” (pl. növelik a kapcsolat stabilitását), melyek a kooperáció dimenziójában magas, vagy legalább közepes értéket mutatnak (Greeff–De Bruyne 2000; Van de Vliert–Hordijk 1989).

A korábbi kutatásokban a versengő stílus negatív kapcsolatban állt a stabilitással (Kurdek 1995; Rands–Levinger–Mellinger 1981). A pontszámot vizsgálva meglepő eredmény ezért, hogy a versengő stílusnak sem közvetlen, sem közvetett hatása nem mutatkozott a válási hajlandóságra. Ha a versengő stílus a legjellemzőbb, szignifikáns aktor és partner hatásokat láthatunk. A mérőeszközre vonatkozó tanulság tehát, hogy feltehetően realisabb képet ad, ha a leginkább preferált stílust vizsgáljuk.

A KUTATÁS MÓDSZERTANI HOZADÉKAI

Azon túl, hogy a kutatás hozzájárult a párkapcsolati instabilitás kérdéskörének alaposabb megismeréséhez, a munka jelentős eredményének tartom a Conflict Style Inventory (Levinger–Pietromonaco 1989) kérdőív adaptálását és a felmérés során szerzett ez irányú tapasztalatok dokumentálását. Úgy vélem, ezzel hozzájárultam a konfliktuskezelésre vonatkozó hazai mérőeszközök bővítéséhez.

A diádikus adatfelvétel során lekérdezésre került továbbá a magyarul közölt (Gödri 2001), de eddig hazai empirikus kutatásban nem használt Házassági Összehasonlító Szint Index (Sabatelli 1984). Az eredmények alátámasztják a mérőeszköz kétdimenziós használatát, mellyel pontosabb képet alkothatunk a felek párkapcsolattal való elégedettségéről.

A külföldi családtudományi vizsgálatokban gyakran használt Actor-Partner Interdependence Model (Kenny 1996) hazánkban eddig nem jelent meg a (család)szociológiai elemzésekben. Fontosnak tartom, hogy a párkapcsolati, családi témákban diádikus megközelítésben kerüljön sor a különböző kérdések vizsgálatára. Ehhez megfelelő eszköznek tartom az elemzés során használt modellt, reményeim szerint ez a munka is hozzájárul a módszer és a megközelítés elterjedéséhez.

HIVATKOZÁSOK

- Andersen, S. H. – Hansen, L. G. (2012) The rise and fall of divorce: a sociological extension of becker's model of the marriage market. *The Journal of Mathematical Sociology* 2, 97–124.
- Becker, G. S. (1974) A theory of marriage. In Schultz, T. W. (szerk.) *Economics of the family: Marriage, children, and human capital*. UMI, 299–351.
- Becker, G. S. – Landes, E. M. – Michael, R. T. (1977) An economic analysis of marital instability. *The Journal of Political Economy* 6, 1141–1187.
- Bukodi, E. – Róbert, P. (2003) Union Disruption in Hungary. *International Journal of Sociology* 1, 64.
- Bumpass, L. L. – Martin, T. C. – Sweet, J. A. (1991) The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of Family Issues* 1, 22–42.
- Burgess, E. W. (1939) Predictive factors in the success or failure of marriage. *Living* 1, 1–3.
- Conger, R. D. – Elder Jr, G. H. – Lorenz, F. O. – Conger, K. J. – Simons, R. L. – Whitbeck, L. B. – Huck, S. – Melby, J. N. (1990) Linking Economic Hardship to Marital Quality and Instability. *Journal of Marriage & Family* 3, 643–656.
- Foster, E. M. (1993) How Should Sociologists Treat Becker's Treatise on the Family? *Sociological Forum* 2, 317–329.
- Földházi, E. (2009). *Az első házasságkötés után. A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében*. Budapesti Corvinus Egyetem, Doktori értekezés.
- Goode, W. J. (1963) *World revolution and family patterns*. New York: Free Press.
- Gottman, J. M. (1993) A theory of marital dissolution and stability. *Journal of Family Psychology* 1, 57–75.
- Gödri, I. (2001) *A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása. Elméleti támpontok és mérési lehetőségek*. Budapest: KSH-NKI.
- Greeff, A. P. – De Bruyne, T. (2000) Conflict Management Style and Marital Satisfaction. *Journal of Sex & Marital Therapy* 4, 321–334.
- Hannan, M. T. (1982) Families, Markets, and Social Structures: An Essay on Becker's A Treatise on the Family. *Journal of Economic Literature* 1, 65–72.
- Huber, J. – Spitze, G. (1980) Considering divorce: An expansion of Becker's theory of marital instability. *American Journal of Sociology* 75–89.
- Kenny, D. A. (1996) Models of non-independence in dyadic research. *Journal of Social and Personal Relationships* 2, 279–294.
- Kenny, D. A. – Kashy, D. A. – Cook, W. L. (2006) *Dyadic data analysis*. New York: Guilford Press.
- Kovács, R. R. (2012) *A házastársi kapcsolatot, a párkapcsolati elégedettség narratív pszichológiai tartalomelemzéssel és pszichometriai eszközökkel történő vizsgálata, tekintettel a családi életciklusokra*. Pécs: PTE BTK Pszichológia Doktori Iskola.
- Kurdek, L. A. (1995) Predicting Change in Marital Satisfaction from Husbands' and Wives' Conflict Resolution Styles. *Journal of Marriage & Family* 1, 153–164.
- Lehrer, E. L. – Chen, Y. (2013) Delayed entry into first marriage and marital stability: Further evidence on the Becker-Landes-Michael hypothesis. *Demographic Research*, 521–541.
- Levinger, G. – Pietromonaco, P. (1989) *Conflict style inventory, Unpublished scale*. Amherst: University of Massachusetts.
- Lewis, R. A. – Spanier, G. B. (1979) *Theorizing about the quality and stability of marriage. Contemporary theories about the family*. 268–294.
- Nock, S. L. (1995) Commitment and Dependency in Marriage. *Journal of Marriage and Family* 2, 503–514.
- Nock, S. L. (2001) The marriages of equally dependent spouses. *Journal of Family Issues* 6, 755–775.
- Parsons, T. (1949) The social structure of the family. In Anshen, R. (szerk.) *The family: its function and destiny*. New York: Harper & Brothers, 173–201.
- Parsons, T. – Bales, R. F. (1955) *Family, socialization and interaction process*. New York: Free Press of Glencoe.
- Pollak, R. A. (2003) Gary Becker's contributions to family and household economics. *Review of Economics of the Household* 1–2, 111–141.
- Rahim, M. A. (1983) A measure of styles of handling interpersonal conflict. *Academy of Management Journal* 2, 368–376.
- Rands, M. – Levinger, G. – Mellinger, G. D. (1981) Patterns of Conflict Resolution and Marital Satisfaction. *Journal of Family Issues* 3, 297–321.
- Rice, J. P. – Reich, T. – Bucholz, K. K. – Neuman, R. J. – Fishman, R. – Rochberg, N. – Hesselbrock, V. M. – Nurnberger, J. I. – Schuckit, M. A. – Begleiter, H. (1995) Comparison of direct interview and family history diagnoses of alcohol dependence. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* 4, 1018–1023.

- S. Molnár, E. (2010) Párkapcsolat létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. *Demográfia* 2–3, 234–275.
- Sabatelli, R. M. (1984) The Marital Comparison Level Index: A measure for assessing outcomes relative to expectations. *Journal of Marriage and the Family*, 651–662.
- Slesnick, N. – Prestopnik, J. L. (2009) Comparison of Family Therapy Outcome With Alcohol-Abusing, Runaway Adolescents. *Journal of marital and family therapy* 3, 255–277.
- Teachman, J. – Polonko, K. A. (1990) Cohabitation and marital stability in the United States. *Social Forces* 1, 207–220.
- Thomas, K. W. (1974) *Thomas-Kilmann conflict mode instrument*. New York: Xicom Tuxedo.
- Tomka, M. (1986) *Vállásszociológia*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Van de Vliert, E. – Hordijk, J. W. (1989) A theoretical position of compromising among other styles of conflict management. *The Journal of social psychology* 5, 681–690.
- Wagner, M. – Weiss, B. (2007) *Frequency of conflict, conflict behaviour and relationship stability*. Fifth Meeting of the European Network for the Sociological and Demographic Study of Divorce.
- Westley, C. (2012) Matrimony and Microeconomics: A Critique of Becker's Analysis of Marriage. *Journal of Markets & Morality* 1, 67–74.